

УДК 372.878:93

DOI 10.33514/1694-7851-2024-4-17-24

Мамытова А.Ж.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Абдиллажан уулу Э.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Толтоев А.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

КОМУЗЧУЛУК ӨНӨРДҮН ТАРЫХЫЙ ӨСҮП – ӨНҮГҮҮ ЭТАПТАРЫ

Аннотация: макалада кыргыздын улуттук аспаптарынын сап башында турган комуз аспабынын, комузчулук өнөрдүн өсүп-өнүгүү этаптары каралат. Ошону менен катар «комуз – кыргыздардын эң аздектеген музыкалык аспабы болуп эсептелинери, өзүнүн аталышы боюнча тектеш көп элдердин аспаптарына окшош болгонуна карабастан өзүнүн жекече өзгөчөлүгү менен Орто Азия чөлкөмүндө курчап турган аспаптардан айырмалуу экендиги анын өзүнүн үч кылдуулугу, беренеси жоктугу, толгоосунун көп түрдүүлүгү, ойноо ыкмаларынын түрлөрү, тембри боюнча жана аткарыла турган чыгарманын деңгээли менен алардан кашкая бөлүнүп тургандыгы жана Орто Азия маданиятын өзүнө сиңирген аспап» экендиги айтылат.

Негизги сөздөр: музыкалык маданият, комуз, тембр, эпос, күү, ритуалдык бий, ж.б.

Мамытова А.Ж.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Абдиллажан уулу Э.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Толтоев А.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

ЭТАПЫ НАПРАВЛЕНИЯ, РАЗВИТИЯ И ИСТОРИЯ КОМУЗА

Аннотация: В статье дается анализ национальным инструментам во главе, которого стоит – комуз. На равне с этим “комуз считается самым уникальным и музыкальным инструментом, но несмотря на то, что этот инструмент похож на другие инструменты,

особенно на инструменты народов Средней Азии, комуз отличается тем, что имеет три струны, может издавать различные тональности и звуки, показывает особенности тембра, музыкальные произведения выделяются созвучностью и показывают культуру Средней Азии” – говорится в высказывании о комузе.

Ключевые слова: музыкальная культура, комуз, тембр, эпос, күү, ритуальный танец, и.т.д.

Mamytova A.J.

senior teacher

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

Abdillajan uulu E.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

Toltoev A.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

HISTORY OF KOMUZ ART, STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT

Annotation: the article examines the stages of growth and development of the komuz instrument, which is at the forefront of Kyrgyz national instruments, and the art of komuz. At the same time, "komuz is considered to be the most revered musical instrument of the Kyrgyz people, despite its name being similar to the instruments of many related peoples, the fact that it differs from the surrounding instruments in the Central Asian region with its individual characteristics is its three-stringedness, the absence of an article, and the diversity of its tone. It is said that it is different from them in terms of types of playing methods, timbre and the level of the work to be performed, and it is an instrument that permeates the culture of Central Asia.

Key words: musical culture, komuz, timbre, epos, melody, ritual dance.

Кыргыз элинин тарых – таржымалын изилдеген белгилүү чыгыш изилдөөчүлөрдүн бири, чыгаан окумуштуу, академик В.В.Бартольд өзүнүн «Кыргыздар» деген тарыхый очеркинде «Кыргыздар Орто Азиянын эң байыркы элдеринин бири. Азыркы убакта Орто Азияда жашаган элдердин ичинен тарыхта аты ушунчалык эрте жолуккан бир да эл жок болуш керек» – деген тыянакка келүүсүн окумуштуунун бул багытта жасаган көп жылдык эмгегинин жыйынтыгы деп билсек болот.

Кыргыз жергесинде дүйнөлүк маанидеги тарыхый «Саймалуу-Таш» тарыхый эстелигинде аска ташпарга чегилген сүрөттөргө байкоо салсак, андагы ритуалдык бийлерди чагылдырган сүрөттөрдү көрөбүз. Ушундан улам, ошол кезде элибизде бий маданияты болгондугун, ал эми бий болгондон кийин кандайдыр бир деңгээлде музыкалык маданиятыбыздын түптөлө баштагандыгын айта алабыз.

Эң алгач жаралган музыкалык чыгармачылыгыбызды негизинен эмгек жана ар кандай ырым – жырым ырлары түзгөн деп болжолдоого болот.

Бул багытта окумуштуу изилдөөчү С.Абрамзон мындай деп ой бөлүшөт. (305.бет) .

«...Адатта бизге жеткен этнографиялык изилдөөлөргө караганда кыргыз эли илгертеден үй бүлөлүк, уруулук топторго бөлүнүп жашаганы белгилүү. Мындай топтор көбүнчө бир атанын балдары аталат. Алар учурунда өз алдынча айылды же жайыты жакын бир нече айылдарды түзүп, бири биринен ажырабай көчүп-конуп жүрүшкөн. Андай топторду жана айылдарды акылман аксакал адамдар башкарган.

Дыйканчылыкта себүү, жыйноо убагында, талаачылык ишинде топтун мүчөлөрү чогуу эмгектенип, бири-бирине жардамдашып турушкан. Ал эми ушундай шартта эс алуу учурунда ар кандай көңүл ачуучу оюн-зооктор, эмгек ырларын, ырым-жырым ырларын ырдап жаратылышка сыйынуу кадыресе турмуштук көрүнүш болгондугу шексиз...»

Кыргыз элинде Октябрь революциясына чейин рухий турмушунда негизги орунду ээлеп келген оозеки чыгармачылыгынын эң баа жеткис туу чокусу, бул – «Манас» эпосу.

«Манас» – баатырдык музыкалык эпос. Анын көпчүлүк варианттары 7-8 муундан турган ыр тизмектеринен турат. Эпосту аткарган манасчылар – төкмө акын, ойчул философ гана эмес, обондун кыраатын келтире аткарган музыканттар дагы. Кыргыз музыкасында «Манас» эпосунун речитативи обон ыргактык булак катары пайдаланылган чыгармалар да бир топ. Аларга «Манас» күүлөрү болгон «Алманбет менен Чубактын жол талашы», «Чоң казат», «Каныкейдин арманы», «Семетей күү» ж.б. менен катар азыркы профессионалдык музыкага чейин жеткен чыгармаларды кошсок болот. Аспаптык музыка абалтадан эле аваздык музыка менен байланышта эриш-аркак өнүгүп келгендиги белгилүү. Кыргыз элинин аспаптык музыкасы боюнча биз жогоруда сөз кылган миң жылдан ашуун тарыхы бар «Манас» эпосунда маалыматтар жолукканын көрөбүз. Атап айтсак, үйлөмө аспаптардан: керней, сурнай, жез най, чымылдак, сыбызгы, урма аспаптар: добул, добулбас, дап, нагыра, чилдирман, жекесан аспаптарынын согуштук жүрүшпөрдө, аш-тойлордо, салтанаттарда колдонулгандыгы баяндалат. Эпостогу айрым эпизоддордо кыргыз улуттук музыкалык аспаптары жөнүндө кеңири маалыматтарды алсак болот. Мисалы Бай Жакып, Манас аттуу уулду болгондо берген тойдо айтылуу шайырлар салтанат куруп:

Дугар менен комузун,

Колуна алып чертишип...

Сурнайды суулап тартышып,

Ырчылары айтышып... (С.О.1.т. 96б.) шаан-шөкөт менен өткөргөндүгү баяндалат.

Ал эми эми окумуштуу, тарыхчылардын илимий эмгектерине кайрылсак, кыргыз элинин музыкалык маданияты тууралуу изилденген эмгектер өтө эле аз. Колдо болгон маалыматтарга таянсак байыркы Енисей кыргыздарынын музыкалык аспаптары жөнүндө эскерүүлөр Таң дооруна тийишгүү жазма даректерге барып такалат. Ал маалыматтар биздин эранын VII кылымдарын камтыйт. Анда кыргыздарда музыкалык аспаптардан флейта, бубен сыяктуу айрым аспаптар бар экендиги айтылат.

XI кылымдагы Перс автору Гардизинин эмгектеринде да байыркы музыкалык маданиятыбыздан кабар берген кызыктуу штрихтер учурайт. Анда, жыл сайын белгилүү бир күнү музыканттар чогулуп алып көңүл ачышканы, музыканын кошпоосунда эстен танганга чейин бийлеген фагинундар деген адамдар жөнүндө эскерет. Бул бизге чейин жеткен «Калмак бий» күүсүнүн кошпоосунда транс (эстен танган) абалда бийлеген бийчилердин өнөрлөрү менен үндөшөт. Орто Азиядагы жаалуу аспаптар жөнүндөгү жазма маалымат IX жана X кылымдарда жолугат. Аль Фарабинин, Абу-Али-Ибн-Синанын жазгандарына караганда алар формасы жагынан азыркы кобыз, кыл кыяк, гиджакка окшоштугун байкайбыз. Демек, кыл кыяк да байыркы заманда жаралган. Ал түрк тилдериндеги элдерге

кыл кобыз, кобуз, пишекер кобыз деген ат менен тараган. Какма тилдүү темир, жыгач ооз комуздар тууралуу алгачкы маалыматтар XII кылымдын II жарымында табылган археологиялык табылгаларда жолугат. Ал эми сурнай, керней, чоор, добулбас «Китаби Деде Коркут» аттуу элдик эпосто (X-XI кылымдардагы) «зурна», «жеренай», «барабан», «добул», «дохул» деген аттар менен учурайт.

Ханзу тарыхый маалыматтарына таянып, кытай тарыхчысы Анвар Байтур мындай деп жазат: «Энесай кыргыздары түрк тайпаларынын ичинде көркөм өнөргө өтө бай эл болгон. Алардын сыбызгы, зыңгырама, (зың), бандуулу, доолбас, шыңгыроо деген элдик музыкалык аспаптары жана коомдук турмушунда өтө чоң маңызга ээ комуз өнөрү саналган бул музыканы эр-аял, кыз-жигит жана кары жашы дебей күүгө келтиришкен. Ошондой эле Жапандык атактуу музыка адиси Аясы Кенту (Ли Чан Сан) деген окумуштуунун «Чыгыш музыкаларын изилдөө» деген эмгегинде Жунгонун (Кытайдын) Таң империясы тушунда кыргыз комузу Ханзу (кытай) музыкалык аспаптары менен бирге Жапанияга барып калган. Жапандыктар бул аспапка өтө көңүл буруп, кыргыз комузунун негизинде «Кьото» деген музыкалык аспапты ойлоп табышкан. «Кьото» кылдуу музыкалык аспап дегенди билдирет [1, 1992].

Ал эми Жапаниялыктардын дагы бир музыкалык аспабы Шамисэн деп аталып, анын түпкү тегин дагы сүрүшпүрө келгенде кыргыз комузуна байланыштырышат. Ага далил катары аспаптын үч кылдуулугу, аткаруу ыкмаларында окшоштуктар, аткаруучунун чыгарманы ойноп жатканда айтым күүлөрдү аткарып жаткандай ырдап келип кайрадан аспап менен улантып кетүүсү, шамисэнди чертип жатып «оппа», - деп кыйкырып калууларын айта кетүүгө болот.

Кытай тарыхый маалыматтарында кошуна элдердин музыкалык маданияты тууралуу бизге жеткен маалымат биздин заманга чейинки экинчи кылымда Ысык-Көлдү жердешкен усундардан арман түрүндөгү сезиминди козгогон кыздын ыры жазылып алынган. Биздин замандын 630-жылдарында кытай саякатчысы Сюань-Цзянь, Тянь-Шань, Ысык-Көл, Чүй өрөөндөрүндө саякаттап жүргөнүндө Суяб шаарынын аймагында (азыркы Токмок шаарына жакын) түрк каганынын салтанаттуу кабыл алуусунда болгондугун, шаан-шөкөт учурунда музыка ойнолуп, ыр ырдалгандыгын баяндап жазып кеткен. Дагы бир кытай жыл наамасында кидандардын музыкасы тууралуу маалымат берилет. Анда жүз адамдан турган хор, элүүдөн бөлүнүп алып, таң атканча падышанын чатырынын алдында төрт барабандын кошпоосунда ырдашкандыгы айтылат. Ушундай эле көрүнүшкү кытай саякатчысы Вейхун да (VIII кылым) жазып калтырган.

XIX кылымда кыргыз жергесин изилдөө үчүн келишкен орус элинин алдыңкы өкүлдөрү жазып калтырышкан эскерүүлөрүндө кыргыз музыкалык маданияты боюнча алгылыктуу маалыматтар кездешет.

1870–1883-жылдарда Ташкентте аскердик оркестрдин капельмейстери болуп иштеген А.Эйхгорндун, француз саякатчысы Капюнонун жазып калтырган маалыматтары мактоого арзырлык. Алар элибиздин бир нече аспабын сүрөттөп жазуу менен гана чектелбестен аткарган күүлөрдүн кээ бирөөлөрүн нотага түшүрүп калтырышкан. Албетте кыргыздын элдик музыкасы жана музыкалык аспаптарын изилдеген баалуу эмгектер Советтик мезгилде пайда болду. Ал изилдөөлөр В.Виноградовдун, А.Затаевичтин, В.Беляевдин калемдерине таандык.

Бул изилдөөчүлөр тарабынан учурунда элибизде кылымдар бою атадан балага, муундан-муунга оозеки түрүндө берилип келе жаткан элдик музыкабызды жазуу түрүндө

нотага түшүрүп, анын калыбын бузбай сактап калууга жол башталган. Азыркы күндө алардын эмгектери музыка изилдөөчүлөр үчүн негизги таяныч катары пайдаланылууда. Эгемендүүлүккө жеткен элибиздин улуттук аң сезиминен «бизде бардык нерсе Октябрь революциясынан кийин башталган» – деген түшүнүктү жоюу үчүн музыка изилдөөчү, тарыхчыларыбыздын алдында көп иштер турууда.

В.Виноградов өзүнүн «Кыргыздын элдик музыкасы» деген эмгегинде: «Комуз – кыргыздардын эң аздектеген музыкалык аспабы болуп эсептелинет. Өзүнүн аталышы боюнча тектеш көп элдердин аспаптарына окшош болгонуна карабастан өзүнүн жекече өзгөчөлүгү менен Орто Азия чөлкөмүндө курчап турган аспаптардан айырмалуу. Өзбек, Тажик, Түркмөн элдеринин дугары, Казак элинин домбрасы эки кылдуу, беренелүү болгондугу жана күүлөнүшүнүн, ойноо ыкмаларынын окшоштугу жагынан бири-бирине бир топ жакындашат. Ал эми кыргыз комузу өзүнүн үч кылдуулугу, беренеси жоктугу, толгоосунун көп түрдүүлүгү, ойноо ыкмаларынын түрлөрү, тембри боюнча жана аткарыла турган чыгарманын деңгээли менен алардан кашкая бөлүнүп турат». Боордош казак элинин домбрасы менен кыргыз комузунда эки элдин эриш-аркак жашоосунун натыйжасында жалпы окшоштуктар учураса да комуздун түпкү теги Сибирь элдеринин аспаптары менен тектеш экендигинин, ал эң алгач Сибирде түптөлүп, анан Орто Азия маданиятын өзүнө сиңирген аспап» экендигин жазган.

Ал эми «комуз» деген жазуу түрүндө бизге кездешкен маалыматтардын эң байыркысы VII–IX кылымдарда түрк тилинде чыккан «Коркуд Баба китебинде» («Китаби Дада Коркуд») жолугат.

Биз кеп кылып жаткан «комуз» аспабынын келип чыгуу тарыхы, тектеш улуттардын аспаптары менен байланышы жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө бизге жеткен маалыматтарга таянсак «комуз» деген термин, эң кеңири таралган термин болуп эсептелинет. Түрк тилине кирген элдердин көпчүлүгүндө: Сибирде, Орто Азияда, Түндүк Кавказда, Украинада комуз, кобыз, ковус, хомых деген фонетикалык түрлүү вариант менен тараган. Кыргыз элине белгилүү музыка таануучулардын бири Б.Алагушов «Кыргыздын элдик музыкалык аспаптары» – деген эмгегинде түрк тилдүү элдерден болгон тектеш элдерде улуттук аспаптарынын аталыштарына токтолуп төмөндөгүдөй тизмени келтирген: Казактарда, кара калпактарда – кобыз, шаң кобыз;

Хакастарда – хомыс;

Якуттарда – хомус;

Чубаштарда – кабаш же кабас;

Өзбектерде – кобуз (чоң кобуз);

Дагестандарда – агая комуз;

Тувалыктарда – темир комус, хулузун комыс;

Башкырларда – кубыз;

Алтайлыктарда – комыс;

Азербайжандарда – копуз;

Түркмөндөрдө – копыз ж. б. [2,1974].

Жогоруда биз келтирип өткөн окумуштуулардын жыйынтыктары боюнча комуз аспабы курчап турган кошуна элдердин улуттук музыкалык аспаптары менен аталышы, чертилиши тарабынан окшоштуктары болгону менен музыка таануучу В.Виноградов белгилегендей: ...«Комуздун аны курчап турган аспаптардан кескин айырмалап турган өзгөчөлүгү анын үч кылдуулугунда. Бул комузда аккорддорду, үч үндүктөрдү ойноого эң

сонун мүмкүнчүлүктөрдү берет. Ал эми комуздун беренесиз болушу аткаруучудан мыкты музыкалык жөндөмдү талап кылат. Мына ушундай өзгөчө жаралып, кыргыз улуттук музыкалык аспаптарынын көч башында турган комуз аспабы жөнүндө кыргыз элин боордош элдерден өзгөчөлөп, айрымалап, өнүгүүнүн жогорку деңгээлине жеткен оозеки чыгармачылыгында комуз аспабынын жаралышы жана анда аткарылган алгачкы музыкалык чыгарма тууралуу бизге жеткен маалыматтарга таянсак, комуз аспабын эң биринчи Камбар деген адам жасап жана эң алгач музыкалык чыгарма жаратып черткенин, ал бизге «Камбаркан» деген ат менен келип жеткендигин билебиз.

Комуз аспабы тууралуу бүгүнкү күнгө чейин жеткен Орто Азия жана Чыгыш элдеринин улуттук аспаптары боюнча маалыматтарды изилдеген окумуштуу, тарыхчылардын илимий эмгектерине кайрылсак тектеш элдер сыяктуу эле кыргыз элинин музыкалык аспаптары жөнүндө маалыматтар кездешет. Эгемендүүлүк жылдарында эки элдин ортосундагы достук мамиленин өөрчүгөндүгүнө байланыштуу жетишип жаткан өз ара маалымат алышуу, илим, маданият жаатында биргелешип иш жүргүзүү боюнча жетишилген ийгиликтердин негизинде байыркы кытай жазма даректеринен элибиздин тарых–таржымалы тууралуу көптөгөн даректерди алууга жетише башгадык. Мына ошол кытай жазмасынын Ханзу тарыхый маалыматтарына таянып, кытай тарыхчысы Анвар Байтур мындай деп жазат: «Комуз музыкасы жаңы эрадан илгери биринчи кылымдарда ата мекенибиздин ички райондорунда таркаган. Жаңы эрага чейин 33–жылы Хан империясынын падышасы Хань Юалдий ордо кенезектеринин бири болгон Ван Хавчун деген кызды Уннулардын теңир кутуна «падышасына» узаткан. Бир канча жылдан кийин Ван Хавчун өз мекени Чоң–Аит шаарына кайтканда бир музыка ала келген. Конок ашында олтурган бир аалым:

- Бул музыканын аты эмне? – деп сураган.
- Бул «кобус» деген музыка болот, – деп жооп берген Вах Хавчун. «Кобус» кыргыздардын «комуз» деген сөзүнөн чыккан болсо керек...» [3, 1-китеп].

Ал эми кытайдагы кыргыз боорубуз Амантур Абдрасул да «Кызыл–Суу» гезитине ушул мазмундагы макаланы жарыялап: «Турпан шаарынын чет жакасынан археологдор тапкан кыргыз комузун 1000 жыл илгери жасалса керек деп болжолдойт.

Бул багытта кыргыз улуттук аспаптарынын тарых таржымалын изилдөө боюнча көрүнүктүү адис С.Субаналиев «Кыргыз элдик музыкалык аспаптары» деген эмгегинде төмөнкүдөй ой бөлүшөт: – Байыркы Енисей кыргыздарынын музыкалык аспаптары жөнүндө эскерүүлөр Тан дооруна тийиштүү жазма даректерге барып такалат. Ал маалыматтар биздин эранын VIII – X кылымдарын камтыйт. Мындай маалыматтар өзгөчө өткөн кылымдын географ–саякатчылардын, тарыхчы этнографтардын сапардагы кезде жазган эскерүүлөрүндө, илимий эмгектеринде кездешет. Алсак, П.П.Семенов–Тянь–Шанский, Н.А.Северцев, Ч.Валиханов, Ф.В.Поярков, Н.А.Маев, Т.С.Загряцкий, В.Радлов ж.б. Алар элибиздин турмуш тиричилигинин өзгөчөлүгүн сүрөттөө менен катар анын музыкалык аспаптары жөнүндө да маалыматтарды беришкен. Аталган авторлорго тийиштүү эскерүүлөрдөгү баса көрсөтүлүүчү нерсе, музыкалык аспаптарыбыздын күндөлүк турмушта ээлеген ордунун, аткарган «милдетинин» кеңири чагылдырылышы. Мындай жөрөлгөнү акыркы жылдарда С.М.Абрамзон, Е.И.Махова, Ж.Т.Баялиева, К.И.Антипина сыяктуу тарыхчы этнографтар улантышып келүүдө. Албетте кыргыздын элдик музыкасы, анын ичинде музыкалык аспаптарын изилдеген баалуу эмгектер Советтик мезгилде пайда болду, ал изилдөөлөр А.В.Затаевичтин, В.С.Виноградовдун, В.М.Беляевдин ысымдары менен байланыштуу деп жогоруда белгилеп кеткен элек [4, 1991].

1920-жылдын аягы 1930-жылдардын башында Александр Викторович Затаевич 400 гө жакын кыргыз ыр күүлөрүн нотага түшүрүп жарыкка чыгарса, Виктор Сергеевич Виноградов кыргыз элдик музыкасын изилдөөгө зор салым кошкон. Азыркы күндө алардын эмгектери музыка изилдөөчүлөр үчүн баа жеткис материал болуп эсептелет.

Мына ушундай элибиз менен эриш – аркак кылым карытып келе жаткан кыргыз комузунун мүмкүнчүлүгүнө жалпы мүнөздөмө берсек, болжолдуу түрдө комуз аспабында он үчтөн ашык күүлөнүш, тогузга жакын тоом (позиция) бар. Бирок алардын ичинен I–VI га чейинкилери негизги тоомдор деп алынат. Калган тоомдордо сейрек кана кээ бир кайрыктар же айрым бир добуштар ойнолот. Көпчүлүк учурларда чебер комузчулар сайратып чертүү аркылуу (флажолето) негизги тоомдордон ойноону өздөштүрүшөт. Комуздагы негизги добуш катары (диапазону) чоң октаванын «ля» добушунан II октаванын «ля» добушуна чейинки кеңдикти камтыйт. Комуз транспонирленүүчү аспап болгондуктан нотага бир октава жогору, I октавага жазылат.

Кыргыз элинин өсүп өнүгүүсүнө өзгөчө тарыхый мааниге ээ болгон Совет доорунда комуз аспабын өркүндөтүү (модернизациялоо) боюнча көптөгөн иштер аткарылды. Октябрь революциясынын жеңиши менен комуз дагы өзүнүн жаңы доорун баштап, кандайдыр бир өлчөмдө сапаттык өзгөрүүгө дуушар болду. Комуз буга чейин жайлоодо боз үйлөрдө же болбосо эл чогулган кичинекей аянтчаларда ойнолуп жүрсө, кийинки жетимиш жылдын ичинде аудиториясы кеңейип, чоң-чоң сахналарда өзүнүн жаңы өмүрүн кечирип, таңшыган үнүн элге тартуулай баштады. Аспап жасоочу чеберлер комуздун добушгук мүмкүнчүлүгүн өркүндөтүүнүн үстүндө көп эмгектенишүүдө. Жогоруда белгилегендей кыргыздын улуттук маданиятын, анын ичинен аспаптык музыкасын изилдеп, аны сактап калууга Совет бийлигинин жылдарында терең көңүл бурулган. Өкмөттүн чечими боюнча 1928-жылы сентябрь айында, Агартуу комиссариатынын чакыруусу менен 1928-жылы музыкавед-фольклорист Александр Викторович Затаевич (1869–1936) келген. Бул адамдын келүүсү менен кыргыз музыкалык маданиятында улуу бурулуш болду. Эки айдын аралыгында Токтогул, Карамолдо, Муратаалы ж. б. өңдүү залкарлардын чыгармаларын нотага түшүрүп, өзүнчө жыйнакка киргизген. 1934-жылы жыйнак «250 кыргыздын аспаптык музыкасы жана ырлары» деген ат менен жарык көргөн. Ошондой болсо да анын ишин улантып, кыргыз музыкасына илимий-теориялык аныктама берүүдө музыка изилдөөчү В.С.Виноградов негиз салуучулардын бири катары эң чоң салым кошту. Бирок биз карап жаткан тармак комуз күүлөрүн эстетикалык тарбиялык нарк – насили багытында болгондуктан комуздун тембрдик, техникалык мүмкүнчүлүктөрүн өстүргөн, тааныштыруу ирээтинде гана бердик.

Кылым бою кыргыз элинин «жүрөк добушу» катары кызмат кылган комуз күүлөрү мезгил элегинен бир эмес миңдеп өтүп, бүгүнкү күндө дүйнөлүк музыкалык маданиятта өз орду өз жүзү менен орун алуу укугу менен келип жетти. Күүлөрүбүздүн мазмунунда элибиздин турмуш тиричилигинин, басып өткөн жолунун дээрлик бардык тарабы камтылган. Алардын түпкүлүгү кандайдыр бир обон, кайрыктардан алынса да «Күү» деген даражага жетиш үчүн кайрадан төрөлүп, кайрууга кайруу уланып, өөрчүтүлүп, өзүнчө бир турпатка, бүтүндүккө ээ болгон чыгармага айланып бизге жеткен.

Колдонулган адабияттар:

1. Анвар Байтур «Кырг. Тарыхынын лекциялары» – I китеп – 114-115 б. 1992.
2. Б.Алагушов «Кыргыздын элдик музыкалык аспаптары» Кырг. Фрунзе, 1974.
3. Кыргыз тарыхынын лекциялары» – I китеп – 114-115. б.

4. С. Субаналиев «Кыргыз элдик музыкалык аспаптары» – Фрунзе. Адаб. 1991.

Рецензент: КРнын эл артисти Артыков К.Дж.